

DE PENNINGKOHIEREN ALS SOCIAAL-ECONOMISCHE BRON GERAARDSBERGEN OMSTREEKS 1571

(Deel 2)

door Freddy DE CHOU

HOOFDSTUK 3: DE LANDBOUWBEDRIJVEN

De samenleving op het platteland in de regio Geraardsbergen was tot omstreeks het midden van de 19de eeuw typisch agrarisch georganiseerd. Een betere kennis van de basisstructuren van deze maatschappijvorm is dan ook essentieel. Daarom wensen we hier voor de periode 1571-72 meer in detail in te gaan op de eigenlijke landbouwbedrijven en de bezitsverhoudingen.

De studie van de landbouwbedrijven zullen we vanuit twee oogpunten benaderen. Vooreerst schenken we per dorp aandacht aan de bedrijfsstructuren of het aantal bedrijven volgens hun bedrijfsgrootte (klasse) en eigendomskenmerk (pacht, eigendom, gemengd). Daarna gaan we dieper in op het aandeel van de verschillende bedrijfsklassen in de totale bedrijfsoppervlakte van elk dorp.

Uiteraard brengen we telkens de gevonden resultaten van de vijftien deelgemeenten en vergelijken deze waar mogelijk is met andere Oost-Vlaamse regio's.

De bedrijven

Onder landbouwbedrijf of -uitbating verstaan we het geheel van gronden, dat door éénzelfde inwoner van een bepaald dorp, hetzij als pachter, hetzij als eigenaar wordt bebouwd, en alleen dan als de woning of hofstede in het behandelde dorp gelegen is (1).

Landbouwers die in een dorp grond bewerken, maar er geen huis op hun naam bezitten of er niet wonen, worden in dit onderzoek dus niet opgenomen.

Deze uitbatingen hebben we ingedeeld in vijf klassen (2).

Het dwergbedrijf omvatte minder dan 2 ha, het klein bedrijf tussen 2 en 5 ha, het middelgroot bedrijf 5 tot 15 ha, het groot bedrijf 15 tot 40 ha, en het reuzebedrijf meer dan 40 ha.

Deze opsplitsing van bedrijven stemt in de meeste gevallen ook overeen met het bezit van een zeker aantal paarden (3). De zware leemgronden in onze streek en de intensieve bewerking van de gronden vereisten minimum een span paarden. De boeren hielden dus twee paarden of een veelvoud van twee of anders hadden ze er geen.

Het bezit van een span paarden veronderstelde een leefbaar bedrijf. Dit was een uitbating van minimum 5 ha. Op basis van een aantal staten van goed, boedelbeschrijvingen opgesteld na het overlijden van één der ouders, vonden we ook voor onze regio volgende overeenkomst.

"De Oogsters" door Pieter Bruegel de Oude (1525? - 1569)
(Metropolitan Museum of Art, New York)

Dwergbedrijf	tot 2 ha	geen paarden
Klein bedrijf	2 tot 5 ha	geen paarden (soms 1)
Middelgroot bedrijf	5 tot 15 ha	2 paarden
Groot bedrijf	15 tot 40 ha	4 paarden
Reuzebedrijf	meer dan 40 ha	6 paarden

A. De bedrijfsstructuur (aantal bedrijven)

In de volgende tabellen brachten we per dorp het aantal bedrijven onder, ingedeeld volgens de bedrijfsklasse en volgens het eigendomskenmerk. Bovendien berekenden we het procentueel aandeel per soort en per klasse.

Grimminge (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1	17	44	62	86,1
Klein bedrijf	-	5	1	6	8,3
Middelgroot	-	3	-	3	4,2
Groot bedrijf	-	-	-	0	0
Reuzebedrijf	-	-	1	1	1,4
Totaal	1	25	46	72	100
%	1,4	34,7	63,9	100	

Het dorp telde opmerkelijk veel dwergbedrijven en kleine bedrijven (samen 94,4 %). Slechts drie landbouwers bewerkten een leefbaar areaal. Het reuzebedrijf was het neerhof van de abdij van Beaupré.

We denken dat de meeste inwoners van Grimminge

om in hun levensonderhoud te voorzien, op de één of de andere manier, hetzij als knecht, dienstmeid, hout-hakker of molenaar, in dienst stonden van de abdij.

De meeste bedrijven waren eigendom, de overige behoorden tot het gemengd type.

Idegem (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	7	11	42	60	72,3
Klein bedrijf	1	5	4	10	12,0
Middelgroot	-	7	2	9	10,8
Groot bedrijf	-	3	-	3	3,6
Reuzebedrijf	1	-	-	1	1,2
Totaal	9	26	48	83	100
%	10,8	31,3	57,8	100	

Ook Idegem huisvestte relatief veel dwergbedrijven. Daarnaast waren er een behoorlijk aantal middelgrote bedrijven; drie grote uitbatingen en één zeer groot pachthof. Dit laatste was eigendom van de abdij van

Beaupré.

Het aandeel van de uitbatingen in pacht was in vergelijking met de andere dorpen tamelijk groot.

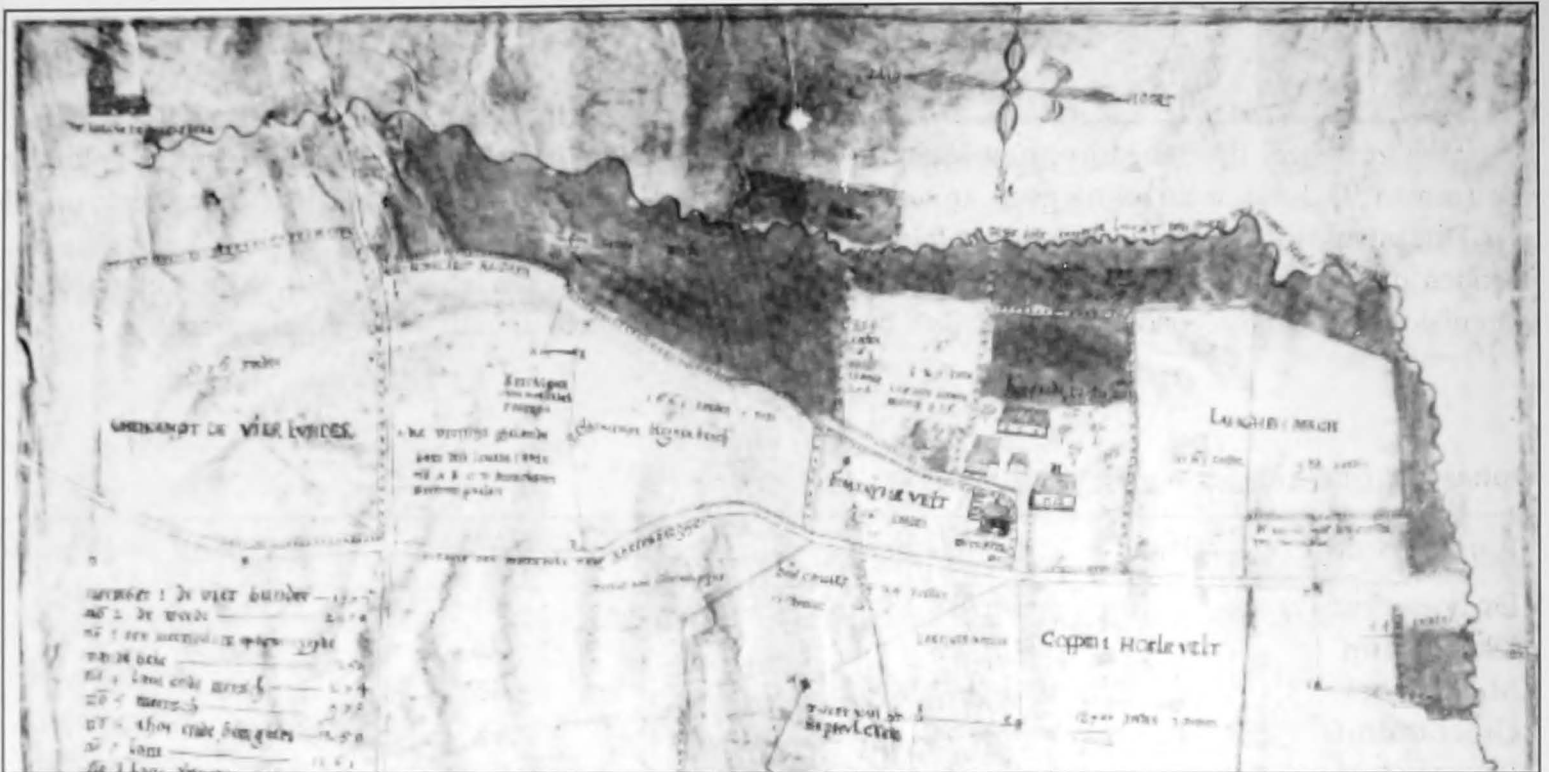
Moerbeke (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	12	13	40	65	63,7
Klein bedrijf	2	14	7	23	22,5
Middelgroot	-	7	1	8	7,8
Groot bedrijf	-	3	1	4	3,9
Reuzebedrijf	-	2	-	2	2,0
Totaal	14	39	49	102	100
%	13,7	38,2	48,0	100	

Er waren in Moerbeke naar verhouding minder dwergbedrijfjes, wel meer kleine bedrijven. De twee zeer grote uitbatingen behelsden het hof te Leeuwergem (Eigenaars: Jonkvrouw Cathelyne Borluuts, dochter van Geeraard, en Simoen Lions, echtgenoot van Joanna Borluuts) en het hof te Coppenhole (E: de St.-

Adriaansabdij). Het waren in feite twee pachthoven, maar beide pachters hadden ook eigen goederen in gebruik.

Slechts een minderheid van de bedrijven werd in eigendom gehouden, het aandeel pacht was daardoor vrij groot.

Het Hof te Coppenhole in Moerbeke, eigendom van de Sint-Adriaansabdij in Geraardsbergen.

Kaart van Pieter Poelman – 1663.

Algemeen Rijksarchief Brussel – Fonds Kaarten en plannen.

Nederboelare-Onkerzele (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	11	11	37	59	63,4
Klein bedrijf	5	6	2	13	14,0
Middelgroot	1	10	-	11	11,8
Groot bedrijf	1	5	-	6	6,5
Reuzebedrijf	4	-	-	4	4,3
Totaal	22	32	39	93	100
%	23,7	34,4	41,9	100	

Globaal telden beide dorpen betrekkelijk weinig kleinere bedrijven maar nogal wat grotere. De vier zeer grote pachthoven lagen alle op Onkerzele en waren het Hof ten Buyckmeersche (E: de heer van Montoye), het Hof ten Broucke (gesplitst in twee uitbatingen, E: St.-Adriaansabdij) en het pachtgoed te Goddeyne (E: de abdij van Beaupré).

Ook hier stellen we een minderheid aan eigendom vast en een zeer groot gedeelte werd in pacht gehouden. We durven te veronderstellen dat deze laatste vaststellingen te maken hebben met het laattijdig ontginnen van grote delen van grondgebied van Onkerzele.

Nieuwenhove-Waarbeke (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	2	11	102	115	78,2
Klein bedrijf	-	17	5	22	15,0
Middelgroot	-	6	1	7	4,8
Groot bedrijf	-	3	-	3	2,0
Reuzebedrijf	-	-	-	-	0
Totaal	2	37	108	147	100
%	1,3	25,2	73,5	100	

Er waren zeer veel dwergbedrijven en kleine bedrijven (samen 93,3 %), maar bijna geen grote uitbatingen. Dit laatste vindt zijn verklaring in het feit dat vele gronden in Nieuwenhove en in Waarbeke in gebruik waren door twee grote pachthoven die net over de

grens lagen, namelijk het Hof ten Berghe in Vollezele (E: St.-Adriaansabdij) en het Hof Tasseniers in Galmaarden (E: abdij van Vorst).

Zeer vele huizen en hofsteden waren eigen bezit, slechts enkele uitbatingen werden gepacht.

Ophasselt (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	2	14	51	91	57,3
Klein bedrijf	-	13	11	24	20,5
Middelgroot	-	13	2	15	12,8
Groot bedrijf	4	5	-	9	7,7
Reuzebedrijf	-	2	-	2	1,7
Totaal	6	47	64	117	100
%	5,1	40,2	54,7	100	

In Ophasselt waren minder dwergbedrijven dan in de meeste andere dorpen; wel telden we relatief meer uitbatingen van elke andere klasse. De twee reuzebedrijven werden gepacht, maar de pachters brachten ook eigen goederen in zodat ze werden ondergebracht bij de gemengde uitbatingen. Deze beide pachthoven

behoorden toe enerzijds aan de jonkvrouwen Philippote van Culsbrouck en Josyne Sgruyters en anderzijds aan jonkvrouw Marie van Baesdorp en haar zuster.

Er was een vrij normaal patroon inzake eigendomskenmerk.

Overboelare-Goferdinge (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	8	28	55	91	66,4
Klein bedrijf	2	13	6	21	15,3
Middelgroot	-	12	-	12	8,8
Groot bedrijf	-	10	-	10	7,3
Reuzebedrijf	1	2	-	3	2,2
Totaal	11	65	61	137	100
%	8,0	47,5	44,5	100	

Beide dorpen telden samen iets minder kleinere bedrijven (81,7 %) en iets meer grotere bedrijven (9,5 %) dan het algemeen gemiddelde. De zeer grote uitbatingen waren o.a. het Hof Resteleu (E: Hospitaal

Geraardsbergen) en het Hof te Schielbeke (E: Jonkheer Joost Triest en Jan Sersanders).

Het grootste gedeelte van de bedrijven was van het gemengde type, minder dan de helft was zuiver bezit.

Schendelbeke (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	3	3	27	33	55,0
Klein bedrijf	-	9	2	11	18,3
Middelgroot	1	6	1	8	13,3
Groot bedrijf	2	5	-	7	11,7
Reuzebedrijf	-	1	-	1	1,7
Totaal	6	24	30	60	100
%	10,0	40,0	50,0	100	

Het aandeel van de kleinere bedrijven was zo'n 10 % lager dan het gemiddelde voor de regio. Daartegenover stond een vrij hoog aantal middelgrote en vooral grote bedrijven. De reuze uitbating behelsde het Hof

te Schendelbeke (E: de St.-Adriaansabdij), aangevuld met een belangrijk bezit van de pachter.

De eigenaars waren in bezit van juist de helft van de bedrijven, één tiende werd in pacht gehouden.

Smeerebbe-Vloerzegem (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1	11	16	28	71,8
Klein bedrijf	-	4	-	4	10,2
Middelgroot	-	3	-	3	7,7
Groot bedrijf	-	2	1	3	7,7
Reuzebedrijf	1	-	-	1	2,6
Totaal	2	20	17	39	100
%	5,1	51,3	43,6	100	

Er waren relatief minder kleine bedrijven en iets meer grote.

Het pachthof, het Hof te Berchem, behoorde toe aan

de St.-Pietersabdij te Gent.

Een meerderheid van de uitbatingen was van het gemengde type.

Viane (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	7	17	83	107	77,5
Klein bedrijf	1	13	2	16	11,6
Middelgroot	2	6	-	8	5,8
Groot bedrijf	1	5	-	6	4,3
Reuzebedrijf	-	1	-	1	0,7
Totaal	11	42	85	138	100
%	8,0	30,4	61,6	100	

In Viane waren naar verhouding veel kleinere bedrijven (89,1 %).

Dit verklaart meteen het overwicht aan eigendom.

Het reuzebedrijf was het Hof te Cauwenberghe, eigendom van de Rijke Klaren in Gent, aangevuld met enkele percelen in eigen bezit van de pachter.

Zandbergen (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	6	14	52	72	64,3
Klein bedrijf	-	14	8	22	19,6
Middelgroot	1	9	1	11	9,8
Groot bedrijf	-	5	1	6	5,4
Reuzebedrijf	-	1	-	1	0,9
Totaal	7	43	62	112	100
%	6,3	38,4	55,3	100	

De bezitstructuur te Zandbergen stemde, zowel naar klasse als naar soort, vrij goed overeen met het algemene beeld van de regio.

In deze grote gemeente was er slechts één zeer groot bedrijf: het pachtgoed ten Eeckhaute (E: Gillis vanden Eeckhaute).

Zarlardinghe (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	2	28	61	91	67,9
Klein bedrijf	1	13	12	26	19,4
Middelgroot	-	11	1	12	9,0
Groot bedrijf	1	2	-	3	2,2
Reuzebedrijf	1	1	-	2	1,5
Totaal	5	55	74	134	100
Procent	3,7	41,1	55,2	100	

Ook Zarlardinghe vertoonde een vrij algemeen patroon, met evenwel naar verhouding iets minder pacht.

De twee reuzebedrijven, het Hof te Nieuwenhove en het pachtgoed te Hasoeten, waren respectievelijk bezit van de abdij van Lobbes en van meester Antheunis van

Liedekercke, heer van Huele. Een ander belangrijk pachtgoed, het goed Tommelsbeke, behoorde eveneens toe aan de voormelde abdij van Lobbes. Het lag echter gedeeltelijk op Ghoy en Overboelare en was onder drie pachters verdeeld.

BESLUIT**Groot-Geraardsbergen** (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	62	178	610	850	68,9
Klein bedrijf	12	126	60	198	16,0
Middelgroot	5	93	9	107	8,6
Groot bedrijf	9	48	3	60	4,9
Reuzebedrijf	8	10	1	19	1,5
Totaal	96	455	683	1234	100
%	7,8	36,9	55,3	100	

In de regio Geraardsbergen was 85 % van alle bedrijven zelfstandig niet leefbaar; 8,5 % behoorde tot de middenklasse en slechts 6,4 % was een groot bedrijf of pachthof. We stellen dus een enorme bedrijfsversnippering vast, een gevolg van de goede bodemgesteldheid en de vroege ontginning van de streek.

Meer dan de helft was zuiver bezit en meer dan één derde een gemengde uitbating.

Het overgrote deel van de dwergbedrijven werd volledig in eigendom gehouden. Bij de kleine bedrijven was twee derde gemengd; in feite ging het ook om eigen bezit maar aangevuld met enkele percelen in pacht. Naast de (eigen) huisstede, die

uit een tuin en eventueel een boomgaard bestond, treffen we bij de kleine bedrijven meestal ook een stuk grasland aan. Voor de keuterboeren was de melkkoe één van de voornaamste bronnen van inkomsten. De melk van twee of drie koeien, eventueel ook van een paar schapen en een geit, verkochten ze en ook de mest konden ze bij de grotere boeren tegen gereed geld van de hand doen. Hun koeien schakelden ze eveneens in voor het bewerken van het veld.

De opbrengst van de dwergbedrijven en de kleine bedrijven was zeker onvoldoende om het gezin te voeden. Er diende dus uitgekeken te worden naar andere inkomsten zoals uit ambachtelijke activiteiten of uit loonarbeid bij de grote boeren en de huisnijverheid. Vlasspinnen, linnenweven en tapijtweven geschieden in haast elk huisgezin, zelfs bij de grotere boeren (4).

De middelgrote bedrijven waren meestal mengbedrijven met evenwel een licht overwicht aan pachtgronden. Kenmerkend voor deze uitbatingen was tevens het bezit van een span paarden, en verder vijf à tien koeien, een paar varkens en wat pluimvee. Meestal werd op deze hoeven een beroep gedaan op een knecht en één of twee meiden. Een weefgetouw en spinnewielen troffen we in vele gevallen aan onder de huisraad (5).

De meeste grote en zeer grote bedrijven behoorden eveneens tot het gemengde type met nochtans over-

wegend pachtgronden. De veebezetting op deze hoeven was uiteraard omvangrijker dan bij de middengroep. Het aantal paarden bedroeg vier of zes en een tiental koeien bevolkten de koeienstallen. Het aantal varkens was eerder beperkt. In de helft van de gevallen kwamen wel schapen voor (6).

Op de grote hoeven woonden meerdere knechten en meiden en soms een schaapherder. Soms bedroeg het personeelsbestand tussen de vijf en de tien personen. Samen met het boerengezin vormden ze een groep tussen de tien en de twintig personen.

Kenmerkend voor de uitbating van de grote pachthoven was het drieslagstelsel, dat meestal verplicht voorzien was in het pachtcontract. Hierbij werd een rotatiesysteem voorzien met één derde wintergranen, één derde zomergranen en één derde braakland.

De grote pachters, zoals we zagen hooguit een paar per dorp, konden naar vermogen best wedijveren met de rijke stedelijke burgerij. Zij vormden een min of meer gesloten klasse: de 'landelijke aristocratie'. De pachthoven werden generaties aan één stuk binnen de familie gehouden, ook nadat ze reeds enorm rijk was geworden (7). Uit deze families kwamen ook de beoefenaars van allerlei belangrijke functies in het dorp, zoals deze van baljuw, griffier, ontvanger en schepenen.

Vergelijken we ten slotte nog procentueel Geraardsbergen met andere Oost-Vlaamse regio's (8).

	Dwergbedrijf en klein bedrijf	Middelgroot bedrijf	Groot en reuze- bedrijf
Geraardsbergen	84,9	8,6	6,4
Streek rond Aalst	83,4	13,9(*)	2,9(**)
Land van Dendermonde	68,1	28,0	3,9
Land van Waas	74,3	24,8(*)	1,0(**)
Oudburg-Meetjesland	69,7	23,8(*)	6,5(**)
Kasselrij Oudenaarde	86,1	14,1(*)	1,8(**)

(*) Bedrijven tot 20 ha.

(**) Bedrijven vanaf 20 ha.

Uit deze tabel kunnen we vaststellen dat de bedrijfsversnippering het hoogst was in het zuiden van de provincie. In het Land van Aalst en de Kasselrij Oudenaarde waren 83 à 86 % van de bedrijven kleiner dan 5 ha. In het Land van Waas lag dat percentage echter rond de 75 % en in het Land van Dendermonde en de regio Oudburg-Meetjesland tussen de 68 en 70 %.

Opmerkelijk was tevens het hoog aandeel van

de grotere bedrijven in de regio Geraardsbergen. Hierin werd de streek slechts overtroffen door Oudburg-Meetjesland. Relatief weinig grotere bedrijven kwamen voor in de Kasselrij Oudenaarde en vooral in het Land van Waas.

In het midden en het noorden van de provincie was ongeveer één vierde van de uitbatingen middelgroot.

B. De bedrijfsoppervlakte

In dit deel willen we nagaan wat het aandeel was van elke bedrijfsklasse in het landbouwareaal van een dorp of anders gesteld: hoeveel hectaren bewerkte elke categorie van bedrijven en hoe verhieldden zich de aldus bekomen totalen ten opzichte van de totale bedrijfsoppervlakte. Dit laatste begrip staat voor de som van de oppervlakte van alle inheemse bedrijven

en is dus verschillend van de totale benutte oppervlakte die wij in hoofdstuk 2 aantreffen. We vergelijken verder de bedrijfsoppervlakte met de benutte oppervlakte om aldus de impact van de inheemse bedrijven te bepalen. Ten slotte zochten we vergelijkingsmateriaal met de andere Oost-Vlaamse regio's.

Grimminge (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	-	14,8501	14,3674	29,2175	17,2
Klein bedrijf	-	16,0431	3,9508	19,9939	11,8
Middelgroot	-	29,3743	-	29,3743	17,3
Groot bedrijf	-	-	-	-	-
Reuzebedrijf	-	-	91,0070	91,0070	53,7
Totaal	-	60,2675	103,3252	169,5927	100
%	-	35,5	64,5	100	

Totale benutte opp. : 368,5844

Aandeel vd bedrijven: 46,0 %

Hoewel de dwergbedrijven 86 % besloegen van alle bedrijven namen zij slechts 17 % van de bedrijfsoppervlakte voor hun rekening.

Het aandeel van de kleine bedrijven in de bedrijfsoppervlakte overtrof lichtjes hun aandeel in de bedrijfsstructuur. Voor de middelgrote bedrijven was dit echter het viervoudige. Ten slotte nam het enige reuzebedrijf, het neerhof van de abdij van Beaupré, meer dan de helft van de bedrijfsoppervlakte voor zijn rekening.

De cijfers inzake eigendomskenmerk benaderden vrij

goed deze van de bedrijfsstructuur. In vergelijking met de meeste andere dorpen was het aandeel eigendom uitzonderlijk hoog en de pacht onbestaande. Ook hier ligt Beaupré, aan de grondslag voor de verklaring van dit fenomeen.

Opmerkelijk was het bijzonder laag aandeel van de bedrijven in de totale benutte oppervlakte: slechts 46 %. Dit kwam uiteraard door de zeer grote oppervlakte bos in handen van uitheemsen o.a. de dorpsheer, de heer van Edingen.

Idegem (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1,7955	12,1845	14,0846	28,0646	11,0
Klein bedrijf	2,6441	17,7839	13,7894	34,2168	13,5
Middelgroot	-	60,3136	26,7763	87,0899	34,3
Groot bedrijf	-	58,9916	-	58,9916	23,2
Reuzebedrijf	45,8109	-	-	45,8109	18,0
Totaal	50,2505	149,2730	54,6503	254,1738	100
%	19,8	58,7	21,5	100	

Totale benutte opp. : 304,3495

Aandeel vd bedrijven: 83,5 %

Het aandeel van de kleinere bedrijven evenaarden het algemeen gemiddelde van de regio. De impact van de middelgrote bedrijven overtrof echter dit gemiddelde

ruimschoots waardoor de grotere uitbatingen relatief minder bedrijfsruimte in beslag namen.

Een overwicht aan gemengd gebruik viel op te merken maar overtrof weliswaar niet het streekcijfer. In hun totaal gebruikten de Idegemse bedrijven ruim vier vijfden van de beschikbare ruimte.

Moerbeke (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	5,1130	15,5911	16,0400	36,7441	9,5
Klein bedrijf	6,4258	46,2568	20,2337	72,9163	18,9
Middelgroot	-	71,0838	6,0876	77,1714	20,0
Groot bedrijf	-	71,4528	20,4458	91,8986	23,8
Reuzebedrijf	-	107,0716	-	107,0716	27,8
Totaal	11,5388	311,4561	62,8071	385,8020	100
%	3,0	80,7	16,3	100	

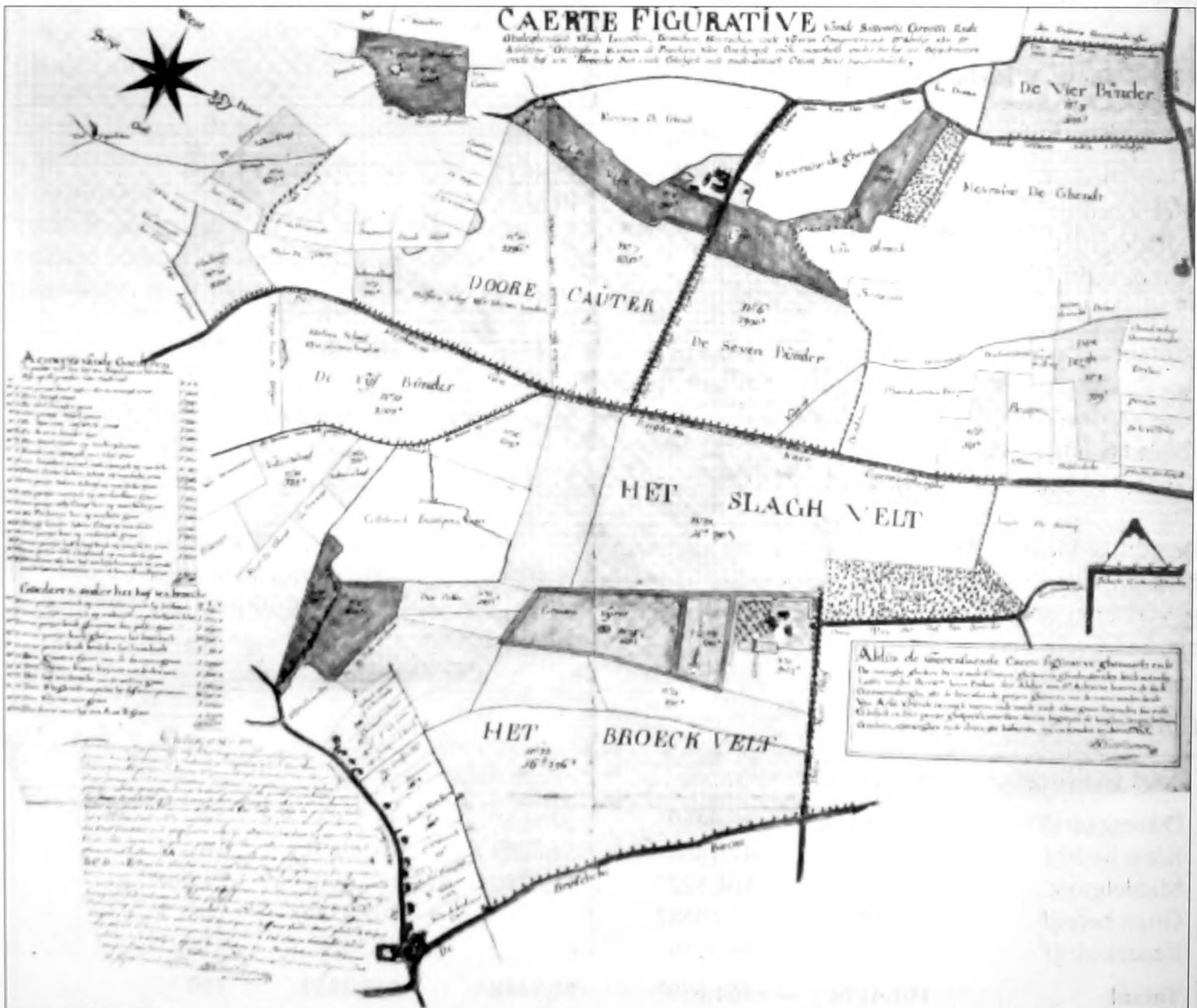
Totale benutte opp. : 570,0807

Aandeel vd bedrijven: 67,7 %

Het kleinere aantal dwergbedrijven had een nog geringer aandeel in de bedrijfsoppervlakte voor gevolg. Omgekeerd waren de ingebrachte delen van de kleine en de reuze uitbatingen iets belangrijker.

Vier vijfden van de ruimte hoorden bij een gemengd bedrijf, pacht scoorde zeer laag.

In Moerbeke werd twee derden van de oppervlakte door autochtonen benut.

De goederen van het Hof ten Broecke, eigendom van de Sint-Adriaansabdij, en het Hof ten Buyckmeersche, eigendom van de Heer van Montoye (later eveneens eigendom van de Sint-Adriaansabdij), in Onkerzele en Moerbeke.

Kaart door Pieter Van Damme - 1765

Algemeen Rijksarchief Brussel - Fonds Kaarten en plannen.

Nederboelare-Onkerzele (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	5,7894	14,8071	15,1822	35,7787	7,4
Klein bedrijf	13,2975	15,2191	5,2268	33,7434	7,0
Middelgroot	4,9193	78,5212	-	83,4405	17,3
Groot bedrijf	25,4082	101,5773	-	126,9855	26,4
Reuzebedrijf	201,4704	-	-	201,4704	41,9
Totaal	250,8848	210,1247	20,4090	481,4185	100
%	52,1	43,7	4,2	100	

Totale benutte opp. : 1005,3139

Aandeel vd bedrijven: 47,9 %

Het aandeel van kleinere bedrijven was bijzonder gering. Daartegenover stond dat de vier grootste pacht-hoven ruim vier tienden van de ruimte voor hun rekening namen. Hierdoor steeg de oppervlakte in pacht tot boven de helft van het totaal, een fenomeen dat we

nergens anders aantreffen.

Opmerkelijk was verder dat meer dan de helft van de bedrijfsoppervlakte werd gebruikt door 'afsetenen'. Net als in Grimminge waren onder dit areaal niet alleen veel bos, maar ook veel weiden in de Gaver.

Nieuwenhove-Waarbeke (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1,4420	11,5019	52,8917	65,8356	24,9
Klein bedrijf	-	53,0608	14,0046	67,0654	25,3
Middelgroot	-	57,4389	5,5342	62,9731	23,8
Groot bedrijf	-	68,8271	-	68,8271	26,0
Reuzebedrijf	-	-	-	-	-
Totaal	1,4420	190,8187	70,4305	264,7012	100
%	0,5	72,1	27,4	100	

Totale benutte opp. : 341,5989

Aandeel vd bedrijven: 77,5 %

De talrijke kleinere bedrijven gebruikten de helft van de bedrijfsoppervlakte. Weliswaar een unicum, maar te verklaren door de geringe aanwezigheid van grotere bedrijven: slechts 3 op een totaal van 147.

Zuiver pacht kwam haast niet voor, gronden zuiver in eigendom waren goed vertegenwoordigd.

Het aandeel van de eigen bedrijven was 10 % hoger dan het streekgemiddelde.

Ophasselt (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	-	15,0469	30,4689	45,5158	8,4
Klein bedrijf	-	42,1860	34,8009	76,9869	14,1
Middelgroot	-	104,5227	11,8770	116,3997	21,4
Groot bedrijf	101,4174	108,4582	-	209,8756	38,6
Reuzebedrijf	-	94,4259	-	94,4259	17,4
Totaal	101,4174	364,6397	77,1468	543,2039	100
%	18,7	67,1	14,2	100	

Totale benutte opp. : 688,3602

Aandeel vd bedrijven: 78,9 %

De cijfers, zowel wat oppervlakten als wat eigendomskenmerken betreft, benaderden sterk de streekgemiddelden. Enkel viel er een lichte verschuiving te noteren ten voordele van de grote

bedrijven en ten nadele van de pachthoven.

De ingezetenen bewerkten bijna vier vijfden van het grondgebied van Ophasselt.

Overboelare-Goeferdinge (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	4,8148	32,1261	35,9385	72,8794	12,7
Klein bedrijf	8,1876	38,1338	16,2767	62,5981	10,9
Middelgroot	-	90,4566	-	90,4566	15,8
Groot bedrijf	-	199,2807	-	199,2807	34,8
Reuzebedrijf	50,6073	97,2637	-	147,8710	25,8
Totaal	63,6097	457,2609	52,2152	573,0858	100
%	11,1	79,8	9,1	100	

Totale benutte opp. : 1054,2636

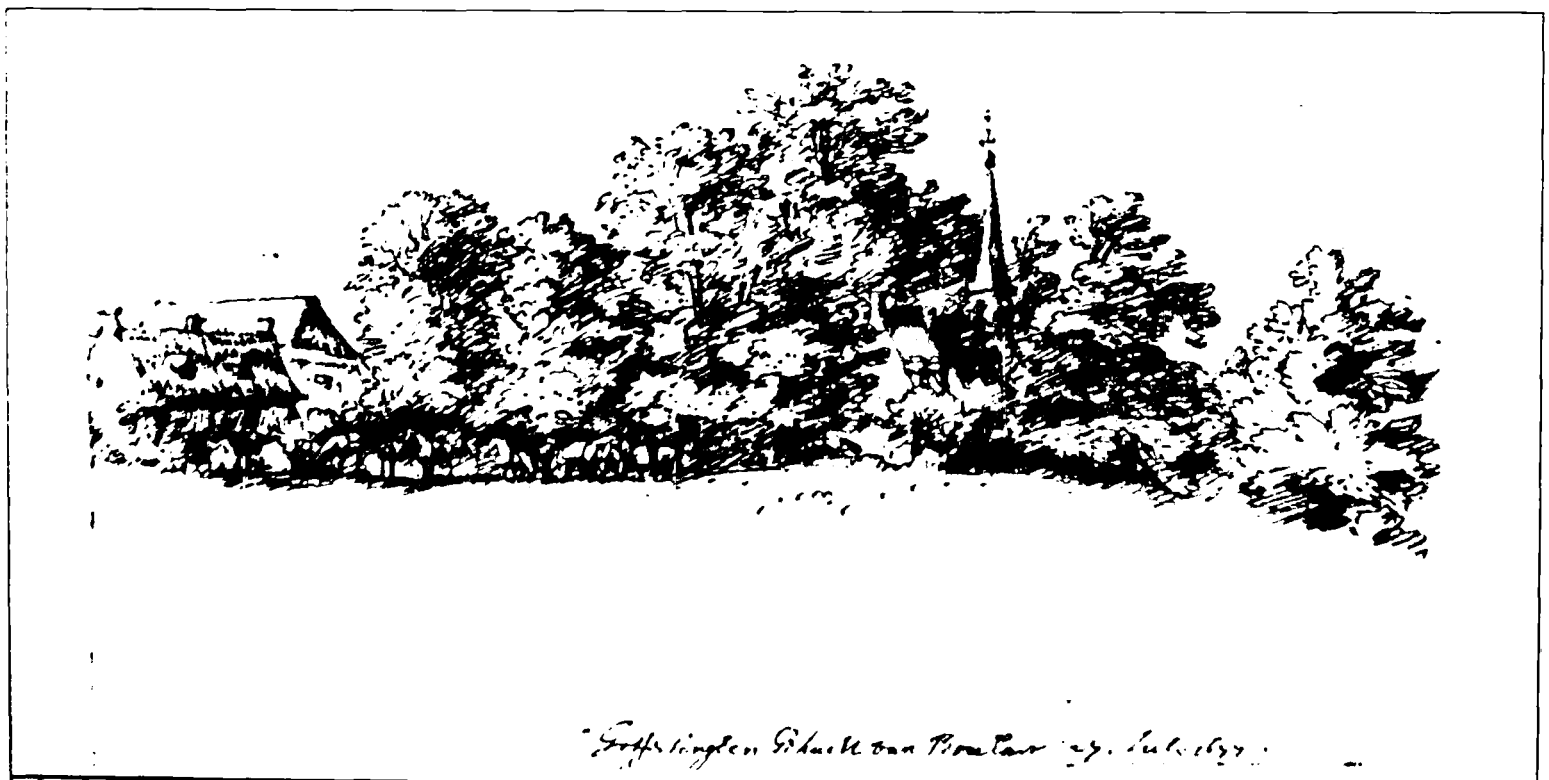
Aandeel vd bedrijven: 54,4 %

Het aandeel van de kleine en middelgrote bedrijven was relatief iets geringer; maar dat van de grote uitbatingen zo'n 5 % hoger.

Pacht en eigendom scoorden ook iets lager dan algemeen te verwachten voor de streek.

Slechts iets meer dan de helft van de gronden werd

door de autochtone bevolking gebruikt. Hiervoor zorgden opnieuw de bossen, maar ook de 'Strepe', een strook grondgebied van Overboelare die over de gehele lengte door Zarlardinghe liep, was er de oorzaak van. De meeste gronden van deze 'Strepe' werden door inwoners van Zarlardinghe benut.

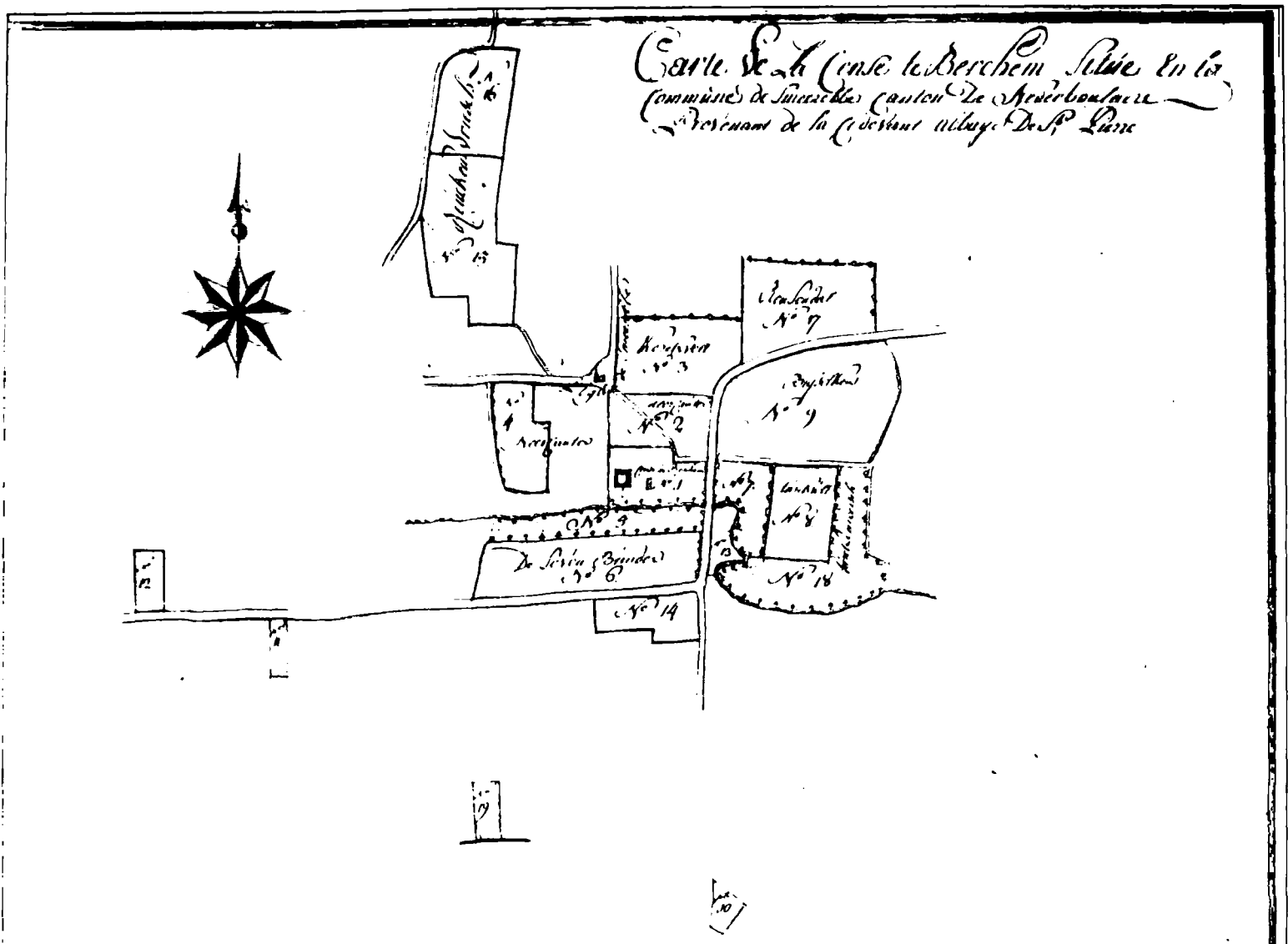

Goeferdinge 1677 Constantijn Huyghens de jonge.

Zicht op de kerk en het Hof ter Elzen (foto Rijksmuseum van Amsterdam)

In het midden : Goefferdinghen Gehucht van Bonlaer : 27 July 1677.

Amsterdam, Rijksprentenkabinet nr. A352

De goederen van het Hof te Berchem in Smeerebbe, eigendom van de Sint-Pietersabdij van Gent, bij de verkoop als « Nationaal Goed » in 1797.
Rijksarchief Gent – Fonds Schelvedepartement.

De bedrijfsoppervlakte in Viane vertoonde slechts enkele afwijkingen ten opzichte van het streekpatroon. Inzake eigendomskenmerken scoorden zowel pacht als eigendom minder.

Opvallend was echter het feit dat praktisch het volledige grondgebied door de eigen bedrijven werd gebruikt. Zowel de provinciegrenzen met Henegouwen en Brabant als de Mark zorgden blijkbaar voor een degelijke afscherming van het landbouwareaal.

Zandbergen (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1,1468	15,1207	24,4428	40,7103	10,4
Klein bedrijf	-	47,3175	23,0377	70,3552	18,1
Middelgroot	7,0746	72,2030	7,4097	86,6873	22,3
Groot bedrijf	-	123,9048	16,7564	140,6612	36,1
Reuzebedrijf	-	51,1914	-	51,1914	13,1
Totaal	8,2214	309,7374	71,6466	389,6054	100
%	2,1	79,5	18,4	100	

Totale benutte opp. : 474,8616
Aandeel vd bedrijven: 82,0 %

De kleinere bedrijven namen relatief iets meer, de grotere iets minder ruimte in beslag. Het aandeel zuiver pacht was miniem.

De inwoners van Zandbergen bewerkten ruim vier vijftenden van hun dorp.

Schendelbeke (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1,6141	1,0915	7,8401	10,5457	3,2
Klein bedrijf	-	31,5142	7,9447	39,4589	12,0
Middelgroot	11,8278	41,7833	5,3651	58,9762	18,0
Groot bedrijf	39,8156	109,4574	-	149,2730	45,6
Reuzebedrijf	-	69,4451	-	69,4451	21,2
Totaal	53,2575	253,2915	21,1499	327,6989	100
%	16,3	77,3	6,4	100	

Totale benutte opp. : 513,6052

Aandeel vd bedrijven: 63,8 %

Het aandeel van de dwergbedrijven, niettegenstaande hun overwicht in aantal, was miniem. De acht grotere bedrijven namen echter twee derden van de bedrijfsoppervlakte voor hun rekening.

Verder valt een groot overwicht aan gemengd gebruik op, dit weliswaar ten nadele van eigendom. Het bedrijfsareaal lag zo'n 10 % onder het gemiddelde van de regio.

Smeerebbe-Vloerzegem (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	0,2121	11,9170	8,6272	20,7563	10,7
Klein bedrijf	-	12,5780	-	12,5780	6,5
Middelgroot	-	30,0692	-	30,0692	15,5
Groot bedrijf	-	34,6195	21,2145	55,8340	28,8
Reuzebedrijf	74,4044	-	-	74,4044	38,4
Totaal	74,6165	89,1837	29,8417	193,6419	100
%	38,5	46,1	15,4	100	

Totale benutte opp. : 319,1762

Aandeel vd bedrijven: 60,7 %

De kleine en middelgrote bedrijven bleven ver onder het streekgemiddelde. Dit kwam vooral door de bedrijfsoppervlakte van het enige pachthof, dat zelf goed instond voor ruim één derde van de totale ruimte.

Hierdoor was tevens het grote aandeel pacht te verklaren.

Vier tienden van het grondgebied werden door uitheemsen bewerkt, wat enigszins te verwachten was vermits het om een kleine entiteit ging.

Viane (in 1572)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	1,7248	12,1753	36,2091	50,1092	13,1
Klein bedrijf	2,2291	41,8755	7,8125	51,9171	13,6
Middelgroot	19,2099	57,0977	-	76,3076	19,9
Groot bedrijf	25,2206	93,0700	-	118,2906	30,9
Reuzebedrijf	-	86,3951	-	86,3951	22,6
Totaal	48,3844	290,6136	44,0216	383,0196	100
%	12,6	75,9	11,5	100	

Totale benutte opp. : 393,2791

Aandeel vd bedrijven: 97,4 %

Zarlardinge (in 1571)

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	0,5288	27,6403	44,7348	72,9039	17,1
Klein bedrijf	3,9600	33,3928	36,8148	74,1676	17,4
Middelgroot	-	79,3667	5,9339	85,3006	20,0
Groot bedrijf	23,3667	62,6749	-	86,0416	20,1
Reuzebedrijf	65,3344	43,5819	-	108,9163	25,5
Totaal	93,1899	246,6566	87,4835	427,3300	100
%	21,8	57,7	20,5	100	

Totale benutte opp. : 523,8836

Aandeel vd bedrijven: 81,6 %

Ruim één derde van Zarlardinge werd benut door de kleinere bedrijven, dit ten nadele van de grote uitbatingen.

Pacht en eigendom kwamen in iets zuiverder toestand

voor.

Groot was ook de benuttinggraad door de inwoners: ruim vier vijfden van het dorp.

BESLUIT**Groot-Geraardsbergen (in 1571)**

Aard vh bedrijf	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal	Procent
Dwergbedrijf	24,1813	184,0525	300,8273	509,0611	11,6
Klein bedrijf	36,7441	395,3609	183,8926	615,9976	14,0
Middelgroot	43,0316	772,2310	68,9838	884,2464	20,1
Groot bedrijf	215,2285	1032,3143	58,4167	1305,9595	29,7
Reuzebedrijf	437,6274	549,3747	91,0070	1078,0091	24,5
Totaal	756,8129	2933,3334	703,1274	4393,2737	100
%	17,2	66,8	16,0	100	

Totale benutte opp. : 6557,4369

Aandeel vd bedrijven: 70,0 %

In de regio Geraardsbergen bewerkten de dwergbedrijven 11,6 % van de bedrijfsoppervlakte, nochtans vertegenwoordigden zij 69 % van alle uitbatingen. Samen met de kleine bedrijven, of 85 % van het totale bedrijvenbestand, gebruikten ze amper één vierde van deze ruimte.

De middelgrote bedrijven, slechts 8,6 % van het aantal bedrijven, beschikten over een vierde van de bedrijfsoppervlakte. Nog beter deden de grote bedrijven: niettegenstaande zij slechts één twintigste van alle Geraardsbergse uitbatingen uitmaakten, namen zij toch drie tienden van de bedrijfsoppervlakte in beslag.

Ten slotte bewerkten de reuzebedrijven, slechts anderhalf procent in aantal, haast één vierde van het bedrijfsareaal.

Vanuit zuiver agrarisch oogpunt mogen we stellen dat in 1571 in Geraardsbergen de zeer grote en de grote bedrijven, en in mindere mate de middelgrote uitbatingen

de belangrijkste waren. Ze bewerkten samen drie vierden van het totale areaal.

Een zesde van de bedrijfsoppervlakte was eigendom en iets meer pacht, twee derden werden gemengd gebruikt. Inzake eigendomskenmerken kunnen wij verder herhalen hetgeen we reeds bij de bedrijfsstructuur vaststelden, namelijk enkel bij de dwergbedrijven werd het overwicht van de gemengde bedrijven doorbroken ten voordele van de eigendom. Naarmate de grootte van de uitbatingen toenam verminderde snel het aandeel eigendom. De gemengde reuzebedrijven waren allen pachthoven met eigen gronden ingebracht door de pachter.

De bedrijfsoppervlakte maakte 70 % van de totale benutte oppervlakte uit. In de meeste dorpen was dat aandeel nog groter.

Enkel in de kleinere dorpen of waar nog veel bossen

aanwezig waren was het aandeel bedrijfsoppervlakte iets kleiner.

Overigens is uit ons detailonderzoek gebleken dat van de gronden die door uitheemsen werden gebruikt de meeste bewerkt werden door de grote of reuzebedrijven uit naburige dorpen. Het prestige van de grote

boeren moet dus nog groter zijn geweest dan reeds bleek uit voorgaande cijfers.

Het vergelijkingsmateriaal met andere regio's is inzake bedrijfsoppervlakte iets beperkter, maar laat toch toe enkele besluiten te trekken.

	Dwergbedrijf en klein bedrijf	Middelgroot bedrijf	Groot en reuze- bedrijf	
Geraardsbergen	25,6	20,1	54,2	
Land van Dendermonde	28,4	51,0	20,6	(9)
Land van Waas	30,2	59,8(*)	10,1(**)	(10)
Oudburg-Meetjesland	16,2	44,7(*)	39,1(**)	(11)

Gezicht op Geraardsbergen, schilderij door Joos de Momper ca. 1590.

Detail met o.a. de Markt van Geraardsbergen.

(*) Bedrijven tot 20 ha.

(**) Bedrijven vanaf 20 ha.

Hoewel in Geraardsbergen de bedrijfsversnippering hoger lag dan in de noordelijke regio's, was, met uitzondering van Oudburg-Meetjesland, het aandeel van de kleinere bedrijven in de bedrijfsoppervlakte er minder hoog.

De grotere bedrijven bewerkten daarentegen meer dan het dubbele van het areaal ten opzichte van het Land van Dendermonde en zeker het Land van Waas. Enkel in Oudburg-Meetjesland kon hun aandeel wedijveren met dit in Geraardsbergen.

De middelgrote bedrijven kwamen vooral aan bod in het Waasland, het Dendermondse en in mindere mate in de regio Oudburg-Meetjesland.

NOTEN

(1) P. DEPRez, 'Uitbatingen en grondbezit in Meigem (1571-1787)', in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks nr. 10, 1956, p. 153-170.

(2) P. VANDEWALLE, 'De geschiedenis van de landbouw in de kasselrij Veurne 1550-1645', Gent, 1979, onuitgegeven doctoraatsverhandeling.

(3) R. CASTELAIN, 'Het leven op het platteland tussen Kortrijk en Oudenaarde (16e-18e eeuw)', Oudenaarde, 1983, p. 36.

(4) F. DE CHOU, 'Van het spinnewiel, het vuur en de sigaren', in *De Denderende Steden*, Speciale uitgave van de Federatie voor Toerisme in Oost-Vlaanderen, Gent, 1990, p. 28 e.v.

(5) R. CASTELAIN, op. cit., p. 60.

(6) F. DE CHOU, '12 Historische Hoeven uit Geraardsbergen', in *Toeristische Kalender VVV, Geraardsbergen*, 1986.

(7) E. SOENS, 'De Abdij van Sint-Adriaan te Geraardsbergen - Haar Pachthoven en Molens', in *Annalen van den Oudheidkundige kring van de Stad en het voormalig Land van Aalst*, jg. 10, Aalst, 1914.

(8) De gegevens voor de provinciale overzichten zijn gebaseerd op de literatuur die wij in hoofdstuk 2 vermeldden.

(9) L. PEE, op. cit., p. 301.

(10) H. VAN DEN ABEELE, 'op. cit.', p. 85.

(11) C. DE RIDDER, op. cit., p. 91.

(wordt vervolgd)